

ПРИЛОГ КОН ПРОУЧУВАЊЕТО НА ОХРИД

Во Охрид, во стариот дел на градот, јужно од црквата Св. Софија се открија остатоци од еден амам. Дел од овој амам доскоро беше сочуван над сегашното ниво на теренот. До последните проучувања што ги изврши авторот на оваа статија, заедно со стручњациите на Заводот за заштита на спомениците на културата во Охрид, тој дел од амамот се сметаше за остаток на една напуштена цистерна, какви што ги има во Охрид во повеќе куќи. Фрагментарно сочуваниот свод и хоросанот од внатрешната страна на овој донедамна сочуван дел ја поткрепување мислата дека се работи за цистерна, а не за објект со друга намена.

Меѓутоа, проучувањата што се извршија по расчистувањето на теренот, наложени од потребите за сидање на нова куќа (куќата на Мишеви), покажаа дека на ова место постоел амам од кој се открија неколку сидови (сл. 1). Димензиите на амамот, како и неговиот изглед, засега не можат да се установат заради постоење на куќи подигнати над него, односно над неговите урнатини.

Овој амам е првиот познат амам во стариот дел на Охрид — факт од несомнено значење за историјата на градот, а пред сè за историјата на населувањето на Турците во стариот дел на Охрид. До откривањето на овој амам како сигурно се сметаше дека во стариот дел на Охрид постоело само едно турско маало, она на Имарет, што го следиме од сидањето на џамијата Султан Мухамед наваму.¹⁾ Навистина кон крајот на XVIII век и во почетокот на XIX век во стариот дел на градот имало објекти што биле населени со Турци (Дебој, Долни Сарај), но тие не претставувале населби какво што било маалото Имарет и затоа тие со право не се третирали како турски населби.

Со откривањето на амамот јужно од Св. Софија положбата се менува. Ако се земе под внимание она што ни го дава Евлија Челебија за сарајот во стариот дел на Охрид, како и за амамите

¹⁾ Д. Коцо, Климентовиот манастир „Св. Пантелејмон“ и раскопките при Имарет во Охрид, Год. зборник на Фил. факултет, Скопје, 1948, стр. 153 — 154.

во тој дел на градот и ако тоа се поврзе со Св. Софија како џамија, се добива еден комплекс од три објекти: сарај, амам и џамија, што укажува на постоење на услови за перманентен живот на турско население во овој дел на Охрид. А ако кон тоа се додаде и големината на сарајот (по Челебија над 300 простории), тогаш се добива уште појасна претстава за односот на турското спрема македонското население во овој дел на Охрид. Се разбира, овие три објекти јасно покажуваат дека во Охрид околу Св. Софија живеело муслиманско население. Прашање е само кога се населило ова население во овој дел на Охрид и до кога таму останало. Да се одговори на ова прашање, значи да се установи кога бил подигнат сарајот, близу до Св. Софија, кога амамот што бил јужно од Св. Софија и кога Св. Софија била претворена во џамија.

Податоци што се поврзани со поставеното прашање, наоѓаме само кај Евлија Челебија. Пред сè за сарајот кај Св. Софија. Но и податоците што ги дава Челебија директно не се однесуваат на поставеното прашање. Евлија Челебија вака го опишува сарајот: „Долу, покрај езерото е сарајот на пашата, еден елегантен сарај. Тоа е голем дворец со преку триста одделенија, кое внатрешни, кое надворешни, со амами, со широки аули и дворани, со разновидни ќелии. Сите згради на овој конак од ред се покриени со ќерамиди. Во градот поутгледен голем сарај од овој нема. Мефута, затоа што е јавна установа, почнал да се урива и расипува“.²⁾ Ако тргнеме од времето кога Евлија Челебија го посетил Охрид, тогаш можеме да констатираме дека во втората половина на XVII век сарајот кај Св. Софија веќе бил делумно запуштен или не бил во таква положба во каква би требало да биде сарајот на пашата, ако тој се користел целосно и онака како што бил замислен при градењето. Мефута, дека тој сè уште се користел, нема сомнение. Прашање е само каков бил односот на користењето за време на престојот на Евлија Челебија во Охрид во споредба со користењето на сарајот кога бил нов. Податоците што ни ги дава Евлија Челебија не позволяваат да се одговори на ова прашање.

Сарајот се состоел, како што пишува Евлија Челебија, од повеќе згради. Според него зградите биле покриени со ќерамиди, значи тие биле сосидани од тврд материјал. За да се добие број од преку три стотини одделенија (Челебија често пати увеличува), би требало бројот на зградите да биде доста голем. Се разбира тука биле одделно зградите за мажи, одделно за жени, за послуга, за интендантура, за добитокот. Тука биле и амамите и тоа веројатно одделен за мажи и одделен за жени.³⁾ Овој голем број згради укажува на тоа дека сарајот кај Св. Софија бил подигнат на доста

²⁾ Евлија Челебија, Кроз Повардарје, Гласник Југословенског професорског друштва, књ. XVI, 6, Београд, 1936, стр. 510.

³⁾ Во XIX век амамите што работеле во Охрид се користеле од двата пола и од сите жители на градот само во различно време на денот.

голем простор. И називот „Сараиште“ тоа го потврдува. Денес под овој назив се подразбира оној дел крај Охридското Езеро што го определуваат од исток куќата на Филевци, од север куќите на Робевци и Гавриловци заедно со куќите што се на јужната страна од улицата Цар Самуил сè до црквата Св. Никола Геракомија, од запад Св. Софија и од југ брегот на езерото што се наоѓа меѓу споменатите објекти (сл. 2).

За приближување до времето на зидањето на сарајот, би можел делумно да послужи и одговорот на прашањето кога била Св. Софија претворена во џамија. Но и за овој одговор нема податоци. Досега се искажани хипотетични мислења дека Св. Софија била претворена во џамија во втората половина на XV век или во првата половина на XVI век.⁴⁾ Како многу веројатно може да се прими мислењето дека Св. Софија во XVI век веќе била џамија. Ова мислење позволява да се претполага дека и сарајот кај Св. Софија, заедно со амамите, бил подигнат во XVI век.

И времето на „уривањето и расипувањето“ на сарајот може приближно да се определи и тоа со оглед на односот што го имало муслиманското население во Охрид кон Св. Софија. Евлија Челебија, откако ја определува местоположбата на Св. Софија спрема сарајот (прво е џамијата Св. Софија, покрај езерото, во дното, кај пашиниот сарај),⁵⁾ забележува дека „понекогаш ѓаурите скришно им давале на вратарите од џамијата по некоја пара, влегувале во џамијата, на брза рака отслужувале христијанска служба и потоа ја напуштале џамијата“⁶⁾ и додава „но јадната џамија почнала да пропаѓа и опустува“.⁷⁾ Евлија Челебија жали заради оваа положба на Св. Софија. Тој ги жали нејзините пропаднати цености. „Колку уметнички врати од бронза и крила на прозорците украсени со седеф пропаднале и тоа заради тоа што таа нема свои посетители и парохијани“.⁸⁾ И Челебија заклучува дека до оваа положба се дошло заради тоа што џамијата „останала наполно меѓу неверниците“;⁹⁾ Значи, според Челебија, веќе во втората половина на XVII век во овој дел на Охрид немало Турци.

Овој податок е од особено значење за историјата на Охрид. Тој ја потврдува мислата дека порано, пред посетата на Челебија, околу Света Софија во Охрид живееле Турци. На Евлија Челебија ова му било јасно. Тој знаел дека постоењето на сарај, џамија и амам значело потврда за постоење на турска населба во овој дел на Охрид.

4) Д. Коцо, цит. дело, стр. 153—154.

5) Евлија Челебија, Кроз Повардарје, стр. 510.

6) Ibidem.

7) Евлија Челебија, Кроз Повардарје, стр. 511.

8) Ibidem.

9) Ibidem.

Овде треба да се одбележи фактот дека до денес никој не констатирал гробови околу џамијата Св. Софија во Охрид. Навистина, сè до проучувањата на оваа црква што се извршија по ослободувањето, ниеден од проучувачите на Св. Софија не му посветил внимание на овој проблем. Теренот се расчистуваше само од аспект на постоење на црква, а не и на џамија. Но тоа што и Евлија Челебија не споменува гробови или гробишта во и околу Св. Софија, треба нешто да значи. По сè изгледа дека поминало доста време, можеби повеќе децении, откако се иселиле Турците од овој дел на Охрид и тогај евентуалните турски гробишта биле веќе наполно запустени и заборавени. Инаку не би се дозволило џамијата да опусти, нејзините цености да пропаднат и неверниците скришно да служат божја служба. А да имало меѓу евентуалните турски гробишта или гробови и некој гроб на позната, значајна личност, тој гроб би бил сочуван и почитуван и Евлија секако би го споменал во својот патепис. По сè изгледа дека во и околу Св. Софија во Охрид не била погребана некоја значајна личност. Ова од една страна индицира на краток временски период постоење на турско маало во овој дел на Охрид, а од друга, на краткотрајно користење на Св. Софија како маалска џамија.

Кога опустел амамот (читај амамите) и до кога тој бил во употреба, засега не може да се установи. Ако се тргне од фактот дека во XIX век веќе над урнатините од амамот и сарајот биле подигнати куќи од македонското население, може да се заклучи дека амамот можел да служи дури до XVIII век, зашто од зборовите на Евлија Челебија не може да се заклучи дека тој не се користел за време на неговиот престој во Охрид. Напротив, повеќе може да се претполага дека амамот (читај амамите) ја вршел својата функција, зашто и сарајот на пашата уште се користел.

Врз основа на изложеното може да се заклучи следното: во Охрид, источно од Св. Софија, во XV или XVI век бил подигнат пашиниот сарај, којшто постоел до втората половина на XVII век, а можеби и во XVIII век. Едновременно со издањето на сарајот, јужно од Св. Софија, бил соседан амам (читај амами) којшто, по сè изгледа, се користел до втората половина на XVII век, а можеби и покасно. Околу времето на издањето на сарајот и амамот, црквата Св. Софија била претворена во џамија. Трите објекти: пашиниот сарај, амамот и џамијата Св. Софија во Охрид претставувале реален услов за формирање на една турска населба во овој дел на Охрид. Оваа населба, по сè изгледа, била краткотрајна, бидејќи во втората половина на XVII век, кога во Охрид престојувал Евлија Челебија, џамијата Св. Софија опустела заради немање на парохјани.

SUPPLÉMENT À LA RECHERCHE D'OHRID

(Résumé)

Fondé sur les recherches effectuées à l'**amam** (thermes, bains) nouvellement découvert au sud de l'église Ste Sophie, à Ohrid, dans la localité archéologique „Saraïšte" (Saraichté) et s'appuyant sur le **Voyage** d' Evliya Çelebi, l'auteur de cet article tire la conclusion suivante: à Ohrid, au sud de l'église Ste Sophie, au XVe ou au XVIe siècle était construit le saraj (sérail, palais) de pacha, qui existait jusqu'à la deuxième moitié du XVIIe siècle. Parallèlement avec la construction du **saraj**, au sud de Ste Sophie, était construit l'**amam** qui, paraît-il, fonctionnait jusqu'à la deuxième moitié du XVIIe siècle. Pendant la construction du **saraj** et de l'**amam**, l'église Ste Sophie fut transformée en mosquée. Les trois édifices: le **saraj** de pacha, l'**amam** et la mosquée Ste Sophie à Ohrid représentaient une condition réelle pour la constitution d'une agglomération turque dans ce quartier d'Ohrid. Cette agglomération, paraît-il, n'était d'une longue durée, parce que dans la deuxième moitié du XVIIe siècle, lors du séjour d'Evliya Çelebi à Ohrid, la mosquée Ste Sophie était désaffectée par le manque de fidèles.